

Henri Wilno: Den kommande krisen och ”nationalliberalismens” uppgång

[Ur [International Viewpoint](#), 8 november 2019. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Världens främsta politiska och ekonomiska ledare förväntar sig, och är på ett eller annat sätt förberedda för en hård avmattning av den ekonomiska tillväxten, som kan kombineras med en finanskris.

Temat ”kris” finns överallt: i pressen och i massor av analytiska ekonomitexter, men ofta utan att specificera exakt vad det handlar om. Ibland hänvisas det till vad olika ekonomer har kallat en ”långsam stagnation”, ett tillstånd av avmattad tillväxt med periodiska lågkonjunkturer – en version av detta betonar att den ”digitala revolutionen”, trots det yttre skenet inte har orsakat några betydande produktivitetsvinster.¹ Bland marxister överlappas denna analys ibland av teorin om kapitalismens långa vågor, som utvecklades av Ernest Mandel, och där en av de grundläggande teserna är att kapitalismens historia kännetecknas av en rad långa perioder, med sina speciella kännetecken, som innehåller omväxlande expanderande faser och recessionsfaser.² Utifrån denna uppfattning befinner vi oss nu i en sådan recession (lågkonjunktur), som utmärks av en internationellt svag och kaotisk tillväxt. Tanken har också väckts att den kapitalistiska produktionen nu har stött på barriärer som den inte kan övervinna, i synnerhet ödeläggelsen av ekosystemets och speciellt biosfärens balans. Denna viktiga tes har fått stöd från François Chesnais.³

Dessa två frågor är viktiga och avgörande, speciellt den andra, men denna artikel koncentrerar sig på det omedelbara: analysen av den ”kommande” krisen i betydelsen av en övergripande avmattning av BNP:s tillväxt åtföljd av en nedgång på finansmarknaderna. Den sortens kriser återkommer periodvis under kapitalismen, och de kan vara mer eller mindre allvarliga.

Vart är den internationella ekonomin på väg?

Schematiskt kan det bli tre scenarier:

- Långsammare tillväxt (möjligen beledsagad av en nedgång på aktiemarknaderna);
- En finanskris och en isolerad lågkonjunktur (dvs. negativ tillväxt i ett stort antal kapitalistiska länder);
- En finanskris med en djup lågkonjunktur.

Den internationella ekonomin befinner sig redan i situation 1: alla indikatorer pekar på en minskad tillväxt. Frågan är om situation 2 och 3 kan uppstå ur denna kritiska period. Vi kan ”bara förstå varje konkret kris utifrån det förhållande den har till det internationella samhällets utveckling”.

1 “Stagnation séculaire ou croissance numérique?”, Michel Husson, [Analyses et Documents Économiques](#), nr 122, juni 2016.

2 Ernest Mandel, [Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen](#), på marxistarkiv.se.

3 “Le capitalisme a-t-il rencontré des limites infranchissables?”, François Chesnais. *Al'Encontre*, februari 2017.

(Paul Mattick, "Kriser och kristeorier", 1974, citerad av François Chesnais). Det räcker därför inte att upprepa dogmatiska sanningar om att kriser är oundvikliga under kapitalismen, eller nöja sig med att undersöka profitkvotens variationer (även om det är absolut nödvändigt att förstå dem). I motsats till vad media gör varenda dag handlar det inte i första hand om att koncentrera sig på finansvärlden, och inte heller bara tillskriva den minskade tillväxten till Trumps protektionistiska initiativ.

Trump är inte en elefant som ödelägger en annars blomstrande porslinsaffär. Den globala ekonomins rörelser kännetecknas av kombinerade processer som leder till långsammare tillväxt. I juli förra året skrev Internationella valutafonden IMF ner sina prognoser för fjärde gången på ett år. Den 19 september 2019 gick OECD (Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling, det andra stora kapitalistiska observationsorganet) i samma riktning och förväntar sig nu en global tillväxt på 2,9% i år och 3% nästa år. Detta är, för att citera rapporten, den "svagaste tillväxten sedan finanskrisen, med allt större risker".

Situationen i USA är osäker men pessimismen ökar. Eurozonen är globalt statisk eller till och med på randen till recession (dvs. övergång till negativ tillväxt). Industriproduktionen sjönk med 1,6% i juni 2019 jämfört med juni 2018 och den nedåtgående trenden fortsätter. Tyskland är särskilt påverkad med en nedgång av BNP med 0,1% under andra kvartalet 2019. Italien är också i ett svårt läge. I Frankrike och Spanien är tillväxten försvagad men fortfarande positiv. Även i Kina minskar tillväxten, trots upprepade åtgärder för att stöda ekonomin. Brasilien befinner sig fortfarande i stiltje och Argentina har gått in i en lågkonjunktur.

Bara i en del länder som håller på att jobba sig ikapp (som Indien och Vietnam) fortsätter tillväxten (och tillväxten i Indien håller på att stanna av) med relativt få moln på himlen (annat än ojämlikhet och miljöförstöring). Den internationella handeln upplever en tydlig minskning: tillväxten av handels omfattning förväntas minska från 3,7% 2018 till 2,5% 2019.

Överproduktionen är tydlig inom järn- och stålindustrin. ArcerolMittal beräknar nedgången av den europeiska stålmarknaden 2019 till mellan 1 och 2%. Fordonsindustrin är fortfarande den globala kapitalismens viktigaste industrisektor och dess utveckling är talande för den allmänna trenden. 2019 förväntas en minskning av den internationella fordonsproduktionen med omkring 3%. Sedan kommer det att bli en period av dvala som gör att produktionen kan bli högre än 2018 års nivå först 2022. Kina, världens största marknad, väntas minska till mindre än 25 miljoner fordon 2019, en minskning med 6% från höjdpunkten 2017. De senaste årens profitkvoter verkar inte ha nått upp till 2007 års nivå.

Det viktigaste verktyg kapitalet har under kampen för att skydda sina profiter är att öka utsagningsgraden. Lönerna stagnerar (utom för de högsta grupperna och nischindustrier) i de utvecklade ekonomierna (inklusive de med låga arbetslöshetssiffror som Tyskland och USA). Staterna spelar också sin roll som "kryckor" i USA (och andra länder). De har stött profiterna (efter skatt) med sänkta företagsskatter, och under de senaste kvartalen verkar profitkvoten ha sjunkit i USA. Det kommer att drabba investeringarna, som hursomhelst kommer att drabbas av osäkerheten inom ekonomin och det geopolitiska klimatet (handelskonflikten mellan USA och Kina, Brexit, osv.).

Företagens vinster har i stor utsträckning använts för sammanslagningar, inlösen av aktier och

aktieutdelningar, eller blir kvar som likvida medel, medan de privata investeringarna förblir begränsade. De offentliga investeringarna begränsas av åtstramningspolitiken. Kapitalismen är mer än någonsin finansialiserad. De finansiella tillgångarna har fortsatt att växa efter chocken 2007-2009. Aktiepriserna verkar vara frikopplade från företagets verkliga utveckling. För närvarande kastas finansmarknaderna kring, utlämnade åt amerikanska tillkännagivanden och internationell osäkerhet. Räntorna är nu tydligt på väg neråt eller negativa. Idag är räntenivåerna uppenbart irrationella: de har rasat, och medellånga till långa räntor tenderar att vara högre än räntor på kortsiktiga säkerheter.

Gå tillbaka till 2008-2009

För att förstå denna situation måste vi gå tillbaka till 2008-2009. Under de senaste tio åren har centralbankerna öst ut gratis eller nästan gratis likviditet till bankerna. När krisens höjdpunkt väl var över är det faktiskt de som har "styr" ekonomierna. 2008-2009 och därefter var det i själva verket tre faktorer som gjorde det möjligt att undvika en kollaps av banksystemet och ekonomierna i de största kapitalistiska länderna:

Staternas första åtgärd var att antingen att dra på sig utgifter (stöd till banker, företag, en del sociala åtgärder) eller inte kompensera för intäktsminskningar eller ökade utgifter – arbetslöshetsunderstöd – med hjälp av ytterligare skatteuttag. Det ledde till en ökning av statsskulden.

Men mycket snabbt blev det i de flesta kapitalistiska länderna dags för en skattemässig omfördelning: i eurozonen inom ramen för de avtal som förstärktes på nytt 2012, medan republikanerna i USA blockerade Obama-administrationens alla budgetinitiativ.

Centralbankerna sänkte räntorna och drev en politik av kvantitativa lättnader (QE), genom att köpa statspapper eller värdepapper från banker. QE har som mål att uppmuntra banker att lättare utfärda nya lån för att hjälpa upp produktionen och sysselsättningen. På så sätt ökar QE mängden pengar som cirkulerar, vilket teoretiskt leder till att ekonomin lever upp och risken för deflation (okontrollerade prisfall) undviks.

Denna politik förhindrade ett sammanbrott, det vill säga att systemet "rensades" med hjälp av en massa bank- och företagskonkurser. Men de kapitalistiska ekonomierna kom egentligen inte ut ur träsket, och "botemedlet" kostade i form av att skapa förutsättningar för finansbubblor: de summor som pumpades in underblåste börsspekulationer.

Slutligen gav en annan faktor stöd till OECD-ländernas ekonomier: Kina, vars import ökade kraftigt, och där entreprenadprojekt och investeringar hjälpte till att hålla upp OECD-företagens profiter. Mellan 2007 och 2018 fördubblades Kinas import, en mycket snabbare ökning än världshandeln. USA:s export till Kina ökade med 86% på 10 år, och under samma period ökade exporten till resten av världen bara med 21%.

Samtidigt förändrades världen: Kina ökade sin export och minskade sin relativa teknologiska underutveckling (olika mycket beroende på sektor). Idag påverkar den kinesiska ekonomins avmattning den internationella situationen och i synnerhet vissa länder: Tyskland bland OECD-länderna och råvaruexportörer.

Ett finanssystem i händerna på den ekonomiska situationen

Sedan 2015 har centralbankerna försynt försökt hålla tillbaka den politik som har följts sedan krisen (låga räntor och kvantitativa lättnader), men det räckte inte eftersom den kapitalistiska ekonomin på sätt och vis är dopad på låga räntor och likviditet som centralbankerna ger ut. Inför den ekonomiska avmattningen 2019 sänkte många centralbanker över hela världen sina räntor. Amerikanska centralbanken Fed gjorde det den 31 juli och Europeiska centralbanken ECB den 12 september. Man tillkännagav också att QE skulle återupptas. Finanssystemet är bräckligt. Staternas och speciellt de icke finansiella bolagens skuldsättning har återigen ökat. De globala utestående beloppen av obligationer som har utfärdats av icke finansiella företag var i slutet av 2018 rekordhög, nästan 13.000 miljarder dollar: det är dubbelt så mycket som innan krisen 2008. De obligationer (skuldebrev) som har utfärdats av företagen är av varierande kvalitet, vilket kan leda till att fler återbetalningar inte blir av i händelse av en ekonomisk nedgång.

Sedan 2008 har det skett en ökning av det som internationella organisationer kallar ”zombieföretag”, företag som bara överlever tack vare skuldsättning och genom att dra fördel av låga räntor: deras andel är i genomsnitt 6% i de 14 största utvecklade länderna. Den största orsaken till systemets bräcklighet är därför troligen företagens skulder, som i händelse av en långvarig ekonomisk nedgång kan utlösa en bankkris. Slutligen ökar de så kallade ”skuggbankerna”, det vill säga finansföretag som inte är underkastade bankregleringarna (vilket inte nödvändigtvis betyder att de genomför illegala operationer), i synnerhet i Kina. I slutet av 2017 utgjorde de 14% av de globala ekonomiska tillgångarna.

Ytterligare en illustration av finanssystemets bräcklighet fick vi i mitten av september: tisdagen den 17 september 2019 tillförde USA:s Riksbank bankerna 53 miljarder dollar på grund av att räntan på Interbankmarknaden (den marknad där bankerna lånar pengar till varandra på daglig basis) hade stigit kraftigt till 10%. Det fortsatte under de följande dagarna och Riksbanken kastade på så sätt in 300 miljarder dollar. Det mest slående är att Fed:s tjänstemän undersöker orsakerna till detta utbrott av feber. Den här sortens ingripande påminner om september 2008, då de förvirrade storbankerna slutade att låna ut pengar till varandra (vilket ledde till Lehman Brothers' konkurs) och tvingades vända sig till centralbankerna.

Är kapitalismen avväpnad inför en ny kris?

Så det är inte bara en kraftig nedgång inom ekonomin, utan det finns också inslag av en finansiell kris. Många ekonomer hävdar, att om det blir en ny finanskris, så kommer staterna att ha mindre resurser än 2008 för att hantera den: de offentliga skulderna är redan höga (vilket skulle hindra dem att ta till budgetunderskott) och bankernas räntor kan bara minska marginellt.⁴ Detta antagande att staterna är maktlösa går att diskutera: om en kris på allvar skulle hota den ekonomiska stabiliteten, så kan vi tänka oss att staterna och centralbankerna inte skulle tveka att överbrygga dessa begränsningar och utveckla ”icke ortodoxa” lösningar, oavsett hur mycket det skulle förarga mer nyliberala personer. Dessutom har det blivit vanligare ifrågasättande och debatt, även bland de internationella ekonomiska organisationernas mer ortodoxa ekonomer, akademiker och rådgivare. Idéer frodas, och den amerikanska kapitalförvaltningsjätten BlackRock, med 68.000 miljarder

⁴ Dessutom har banksystemet koncentrerats ännu mer sedan 2008, både i USA och Europa. Det har vuxit fram enorma bankkolosser. För att rädda dessa banker skulle det krävas att avsevärda resurser mobiliseras.

dollar investerade i företag, har föreslagit att centralbankerna ska skapa stödfonder som fördelar pengar till företag och enskilda (via lån med ständig nollränta).⁵

Vi bevittnar också hur hittills perifera tankegångar återuppstår, däribland ”modern penningteori” som förklarar att det inte är nödvändigt att begränsa de offentliga utgifterna, särskilt de med mål att finansiera utgifter och skapa jobb (följaktligen är denna teori på modet inom vänstern bland Demokraterna i USA). Dessa tankegångar är ett symptom på sökandet efter manöverutrymme. Som vi har sett är centralbankerna mycket uppmärksamma just nu och har återgått till lägre räntor och uppköp av säkerheter. Vad gäller Kina, så har de sedan början av året tillkännagivit flera åtgärder för att stöda ekonomin. Situationen för budgeten har förändrats i USA under Trump, som har sänkt skatten för de rika och företagen kraftigt, och därmed accepterar republikanerna nu ett ökat underskott. I juli förra året antogs, med presidentens välsignelse, republikaner och demokrater en gemensam budget, som ökar militärutgifterna ännu mer och ökar USA:s budgetunderskott och enorma statsskuld ytterligare. Trump vidmakthåller en rent nyliberal linje i sociala och skattemässiga frågor, men på andra områden tvekar han inte att bortse från saker som har varit ekonomisk ortodoxi i omkring fyra decennier.

Han gör inriktningen på en balanserad budget till en relativ fråga. Han stödde inte bara en budget som ökade underskottet, utan i mitten av augusti antydde hans administration också att ytterligare skattesänkningar och minskningar av sociala avgifter övervägs i händelse av en ekonomisk avmattning. Han avskyr centralbankens oberoende och tvekar inte att tillrättavisa den offentligt och uppmuntra den att sänka räntan ännu mer. Han utmanar retoriken om fördelarna med frihandel och multilateral handel. Det viktigaste målet är att minska USA:s handelsunderskott, bromsa överförandet av amerikansk teknologi till Kina och fortsätta att visa USA:s militära makt i Asien och Stilla havsområdet. Slutligen betraktar Trump penningpolitiken ur konkurrensens synvinkel. Han fortsätter att rikta anklagelser mot Kina och till och med eurozonen, och kräver att Fed ska slå tillbaka.

Finns det fortfarande någon som leder världen?

Den nuvarande utvecklingen i USA är inte i linje med Trumps enkla nycker och hans önskan att vinna nästa presidentval: dessa uttrycker i grund och botten ett avvisande av USA-imperialismens relativa nedgång i förhållande till Kina. Men en annan fråga uppstår: finns det fortfarande någon som kan leda världen till samordnade aktioner? För några decennier sedan gav den amerikanska ekonomen Charles Kindleberger en intressant analys av varför krisen 1929 blev så lång och djup: för honom berodde det på USA:s tvekan om att ta ledningen över världsekonomin, när Storbritannien efter Första världskriget inte längre kunde ta denna roll. För Kindleberger behöver den kapitalistiska världsekonomin en stabiliserare, en centralstat.⁶

I Kindlebergers fotspår har andra ekonomer definierat de kännetecknen som en sådan stat ska ha: förmågan att skapa internationella normer och genomdriva dem, vilja att göra det, och en ekonomisk, teknologisk och militär övermakt. Det ska noteras att Trotskij också betonade de internationella förbindelsernas betydelse i sin ”Rapport om den världsekonomiska situationen”

5 BlackRock är den största aktieägaren i vart femte amerikanskt företag. 2016 var det aktieinnehavare i 18 företag på CAC 40 [de 40 företag som avgör den franska börsens aktieindex – öa].

6 Charles Kindleberger, *The World in Depression, 1929–1939*, University of California Press, 2013.

1921: ”De internationella förbindelserna spelar naturligtvis en väldig roll i den kapitalistiska världens liv. ... Den skarpa kris, som vuxit fram ur världsmarknadens hopträngning, skärper utomordentligt de kapitalistiska staternas kamp och berövar de internationella förbindelserna varje stabilitet. Icke blott Europa, utan hela världen är nu ett ’dårhus’. Under dessa omständigheter kan det väl knappast bli tal om något återställande av den kapitalistiska jämvikten.”⁷

Ända sedan Andra världskriget har USA haft en stabiliserande roll inom kapitalismen (och har dragit fördel av det). Idag gör Trump allt för att försvara den amerikanska kapitalismens ställning och intressen. Ibland drar sig det osäkra klimatet tillbaka eller fördröjs, men det framstår ändå allt klarare. Det är därmed tveksamt om USA i händelse av ett nytt ekonomiskt tumult kommer att få möjlighet och ha viljan att samla de andra kapitalistiska länderna under sitt ledarskap, och skulle till och med kunna förhindra försök till samarbete. Detta skulle (precis som det var 1929, men utan att vilja likställa de två situationerna) kunna bli en viktig faktor för att fördjupa krisen. ”Det globala samarbetet försämras”, sa Benoît Coeuré, en av de mest inflytelserika medlemmarna i ECB:s styrelse i början av juli. Han tillade: ”Den sorts samordnade aktioner vi såg 2008 skulle vara mycket svårare att genomföra idag. Jag säger inte att det vore omöjligt, men det skulle vara svårare.”⁸

”Framtiden tillhör patrioterna”

Den kommande krisen kan bli slutet för den multilateral värld och för den så kallade harmoni som globaliseringen har lett till. Efter krisen 2007-2008 höll borgarklassen och härskarna fast vid den nyliberala globaliseringen på ekonomisk nivå (samtidigt som de förstärkte säkerheten och de invandrarfientliga sidorna hos hur samhällsordningen förvaltades). Idag ändrar de sig, ojämnt och olika i olika länder. I en bok som publicerades 2017 föreslog J F Bayart begreppet ”nationalliberalism” för att karakterisera det ramverk inom vilket en stor del av dagens ledare agerar, oavsett skillnaderna och konflikterna mellan dem: de påstår att de identifierar sig med både den globala ekonomin och den nationella överhögheten, och försöker dölja motsättningen med kraftfulla tal.⁹ ”Framtiden tillhör patrioterna” sa Trump till FN den 24 september. Han är inte ensam om att inta den posen. Det finns näppeligen någon ”avglobalisering” vid horisonten, men staterna kommer åter att bli en faktor, och geopolitiska argument kommer att väga tyngre för den internationella handeln och investeringarna.

Men produktions- och utbytesstrukturerna, nivåerna av ekonomiskt ömsesidigt beroende, kommer inte att återgå till vad de var före början av 1990-talet. Företag letar alltid efter sätt att minska sina kostnader genom att tillverka där det är billigare, med mindre restriktioner, mindre miljövänligt. Värdekedjorna (det vill säga hur företag organiserar de olika leden i sin verksamhet för att konkurrera och maximera sina profiter) har för tillfället omorganiserats bara marginellt (till exempel med omflyttningar från Kina till Vietnam). Som det har betonats allmänt på andra ställen ökar alla möjliga sorters geopolitiska risker: nationalism, avvisande av invandrare, förnyad kapprustning, fler auktoritära regeringar, där borgarklasserna hänger fast vid ett försvar av ”samhällsordningen”, framtidsutsikter av förlamning och möjligheten av en ny europeisk kris efter Brexit och så vidare.¹⁰

7 Trotskij, [Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationals nya uppgifter](#), på marxistarkiv.se, s 18-20.

8 “Le repli sur soi entame les marges de manœuvre des banques centrales”, *Les Échos*, 2 juli 2019.

9 Jean-François Bayart, *L’impasse nationale-libérale – Globalisation et repli identitaire*, La Découverte, 2017.

Sammanfattningsvis:

- En tydlig avmattning av den ekonomiska tillväxten är på väg och den kommer att få konsekvenser med ökande arbetslöshet och förnyade angrepp på arbetarnas rättigheter och sociala framsteg i allmänhet;
- Det är sannolikt med en finanskris inom en ganska kort framtid;
- Stora omvandlingar av de internationella ”spelreglerna” och staterna är på väg;

Som alltid är det självklart att händelseutvecklingen kommer att bero på det sociala och politiska motståndet.

10 [“Capitalist globalization, imperialisms, geopolitical chaos and their implications”](#), *International Viewpoint*, 9 april 2018.